Oplatę pocztową uiszczono ryczałtem.

Цана асобнага нумару 20 грош.

БЕЛАРУСКАЯ ДОЛЯ

Выходзіць тры разы ў тыдзень.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: Вільня, Віленская вул. 12, п. 6. (Wileńska 12, m. 6).
Рэдакцыя адчынена ад 12 да 2 г. штодня апрача сьвяточных дзён. Адміністрацыя ад 9 да 3 г.

Падпіска на адзін месяц з дастаўкай да хаты 2 зл. Для заграніцы ўдвая даражэй.
Перамена адрэса 30 грошы.

Няпрынятыя ў друк рукапісы назад не вяртаюцца. Аплата надрукована га залежыць ад Рэдакцыі.
Цана абвестак: перад тэкстам 25 грош., сярод тэксту 20 грош. і на 4 стр. 15 гр., за радок пэтыту ў 1 шп

№ 15. Вільня, Субота, 21-га лютага 1925 г. Год I.

У гэтым нумары 6 страніц.

Рэчы „вялікія" і „малыя".

Польскія газэты пераказуюць зьмест выступленьняў англійскіх газэт, якія вельмі балюча для Польшчы стаўляюць справу забясьпечаньня міру ў Эўропе.

Ведама, справа тут ідзе аб міры толькі паміж вялікімі дзяржавамі, да якіх Англія Польшчы не залічае. I вось — дзеля такое „вялікае рэчы" — Англія гатова ахвяраваць „рэч малую": Польшчу.

Зусім таксама разважала і Польшча ў асобе п. Пілсудскага, які на банкеце ў Вільні летась заявіў, што Польшча — гэта „рэч вялікая", Беларусь — „рэч малая", дык ён, Пілсудскі, быў прымушаны гэную „малую рэч" прынесьці ў ахвяру „рэчы вялікай"....

Як-жа падыходзяць да пытаньня аб міры англійскія палітыкі?

Вось, як формулуе іх пагляды „Gaz. Warsz.".

„У апошнім нумары лёнданскага тыднёвіка „Observer" рэдактар гэтае часопісі, п. Гарвін, вярачэецца да справы перагляду тэрыторыяльных пастановаў Вэрсальскага Трактату і высказывае пагляд, што *канешным варункам міру* зьяўляецца *зьмена дзяржаўных граніц на Усходзе Эўропы*. Ніякія гарантыі і пратаколы не забясьпечаць міру, калі на дзеле будуць істнаваць падставы да канфліктаў. Дзеля недапушчэньня да канфліктаў ён мае вельмі просты спосаб: вярнуцца да перадваеннага стану і даць Нямеччыне яе даўнейшыя граніцы на ўсходзе. Калі Горны Сьлёнск, Паморые і Пазнань будуць аддадзены немцам,—думае сабе п. Гарвін,—дык у іх ня будзе ніякае прычыны імкнуцца да рэваншу, бо з утратай Эльзасу і Лётарынгіі яны напэўна пагодзяцца".

„П. Гарвін—піша далей „Gaz. Warsz." — зусім не адзінокі ў Англіі. У тым самым больш-менш духу піша сацыялістычны тыднёвік „New Statesman", таксама думаў п. Мак-Дональд, а з ім кіраўнікі „Labour Party", дый гэткія-ж пагляды пануюць у некаторых англійскіх радыкальных кругах".

Успомнены ў „Gaz. Warsz." тыднёвік „New Statesman" зусім выразна піша, што Англія бязумоўна ня толькі не ўмяшаецца ў вайну Нямеччыны з Польшчай, але ня дасьць помачы і сваей саюзьніцы Францыі, калі б тая распачала вайну з Нямеччынай з прычыны жаданьня апошняе „*паправіць свае цяперашнія граніцы з Польшчай*".

Але гэтых заяваў англійскіх палітыкаў—мала. „Słowo" адзначае другую пагрозу інтарэсам Польшчы—*з боку Францыі*! Як ведама ўжо нашым чытачом, паміж Францыяй і Нямеччынай ідуць перагаворы аб наладжаньні эканамічна-гаспадарчых адносінаў, і з газэтых паведамленьняў аб гэтым „Słowo" робіць такі вывад:

„З усяго гэтага выглядае, што 1) паміж Францыяй і Нямеччынай у хуткім часе створыцца гаспадарчая ўмова, і 2) дагэтуль няма ніякіх канкрэтных даных, якія далі-б магчымасьць думаць, што інтарэсы Польшчы не пацерпяць пры гэтай умове".

Як відаць, і Францыя глядзіць на Польшчу, як на „рэч малую", раўнуючы яе з сваімі ўласнымі інтарэсамі....

Ці ня варта было-б Польшчы пакінуць ганяцца за „рэчамі вялікімі" ды падумаць аб уладжаньні сваіх адносінаў з „рэчамі малымі", з якімі яе *зраўнялі ўжо* вялікія дзяржавы?

Пасьля нашага звароту да неакуратных падпішчыкаў пачаўся значны наплыў належных ад іх грошы. Калі нашы даўжнікі ўсе споўняць свой абавязак, дык у хуткім часе здолеем узнавіць нармальны выхад нашае газэты.

Чытачы! Ад вас залежыць прысьпешыць гэты мамэнт!

Калі аднаму не пад сілу аплаціць падпіску, складайцеся грамадой і будзеце меці газэту дзеля агульнага карыстаньня.

РЭДАКЦЫЯ.

Палітычная эвалюцыя Польшчы.

Запраўды няма, відаць, таго чалавека ў Польшчы, які-бы з спакойным сумленьнем і напэўна мог сказаць,—чаго больш прыносяць Польшчы „Крэсы": карысьці, ці шкоды... ці яны—дабро для Польшчы, ці зло; ці яны патрэбны, каб адратаваць Польшчу ад пагражаючых ёй небясьпек, ці, наадворот, каб загубіць яе...

„Крэсавая" праблема — у першым яе вырашэньні маршалкам Пілсудскім—ужо амаль не давяла да гібелі Польшчы,—у кожным выпадку паставіла дзяржаву на край фінансавага банкруцтва, ад якога лячэньне трывае дагэтуль.—Але гэтая „санацыя" фінансаў, у сувязі з спадчынай па фінансавай палітыцы, што была пабудавана на блуднай і шкоднай фінансавай „пухліне" (інфляцыі), пагражае цяпер амаль не сьмяротным эканамічным крызісам... ці і як выйдзе з яго Польшча, яшчэ вельмі вялікае пытаньне.. А калі ізноў зусім шчыра і паважна запытацца аб першай і галоўнай прычыне ўсіх гэтых амаль не аднолькава пагражаючых здароўю дзяржавы—інфляцыяў і санацыяў, дык на гэта можна адказаць адным словам: „Крэсы"...

Польшча + „Крэсы" — вось гэта і ёсьць тая „wielkomocarstwowa", але і вельмі—не па кішані!—каметоўная палітыка, якая, адразу зьмілітарызаваўшы маладую дзяржаву, губіць яе фінансава эканамічна.

Але „Крэсы" губяць здароўе Польшчы яшчэ і тысячай іншых шляхаў і мэтадаў..

Фінансавы алярм легалізаваў фінансавую дыктатуру ўраду Грабскага (вынятковыя паўнамоцтвы П. Прэзыдэнта). На дзеле-ж гэтая дыктатура даўно ўжо выйшла далёка па-за межы адных толькі фінансаў. Бо, калі гэтыя вынятковыя паўнамоцтвы былі вынікам няздарнасьці польскага парляманту, дык, атрымаўшы на гэтай фактычнай падставе яшчэ і юрыдычную сілу—актам частковага самаадрачэньня ці самазабойства парляманту, гэтыя „вынятковыя паўнамоцтвы" ў значнай меры давялі да такога „вынятковага стану", які трэба назваць, калі ня крахам, ці банкруцтвам, дык ужо зусім выразным „прыпыненьнем" ці „zawieszeniem" парлямантарызму ў Польшчы...

Аднолькава бяздарныя і аднолькава безадказныя правіца і лявіца,—абедзьве ўжо скампрамітаваныя дарэшты,—ненавідзяць адна адну, баяцца браць ўладу ў свае рукі і галоўным чынам дзеля гэтага падтрымліваюць урад, які патроху ўсе больш разумеючы сваё палажэньне, ужо амаль не зьліквідаваў парлямантарызм (а мо' і парлямант!), ды пачаў ліквідаваць і рэшту канстытуцыі. I тут ізноў усё выйшла і пайшло з „Крэсаў"...

Як можна шанаваць у Польшчы парлямантарызм, калі ён прадстаўлены фактычна парлямантам, у якім адна пятая частка дэпутатаў, якія прадстаўляюць трацiну насяленьня і палову абшару дзяржавы, не палякі! Дык іх і ня лічаць паўнапраўнымі гаспадарамі краю... На гэтую роль закліканы „прыраджоныя гаспадары"—палякі... А калі гэткі **нацыянальны настрой** мацней за дзяржаўнае разуменьне, дык якое-ж дзіва, што і парляманту, а далей і канстытуцыі ўжо ўсё роўна, як няма... I ці-ж гэта ня так у Польшчы? Даволі толькі пераглядзець хаця-б справы аб выдачах Соймам паслоў, каб зразумець, што нават тут, у самым парляманце, ужо няма яго галоўнай падставы: няма констытуцыі, бо няма роўнасьці грамадзян... Дый ці можна сказаць, што ў краю істнуе парлямант, калі паслы ня маюць пасольскай нятыкальнасьці? Ці можна далей сказаць, што істнуе канстытуцыя, калі ў ей нарушаны ці скасаваны хаця-б адзін артыкул!? Бо-ж, калі, напрыклад, арт. 21 няма, дык няма і ўсей канстытуцыі!

Няма такога парляманту на сьвеце ў нармальным прававым гаспадарстве, які-б ня тое што раўнадушна, але бяз самых рэзкіх пратэстаў глядзеў на тое, як яго пазбаўляюць моцы і духу — сэнсу яго істнаваньня. Але ў Польшчы ўсім гэтае засланяюць сабой.. усё тыя-ж самыя „Крэсы"! „Крэсавыя" паслы—не паслы... Але тым самым—трэба-ж зразумець гэта!— і Сойм—не парлямант, і Польшча — не канстытуцыйная дзяржава!...

Польшча ўжо даўно ўсім гэтым паставіла ў „вынятковы стан", як сваю „канстытуцыю", так і свой „парламантарызм" і свой „парлямант"..

Дагэтуль усё гэтае неяк дзеялася хоць з фармальнага боку больш—менш „юрыдычна" — прызваіта.

Але вось за апошні тыдзень Польшча на шляху гэтага „вынятковага стану" зрабіла яшчэ новы рашучы і выразны крок, які ўжо зусім ня лічыцца з якімісь там „апарансамі" ці „конвэнансамі".. (прызваітасьцяй). Толькі што ў нас было надрукавана „напамненьне" дэлегата ўраду ў Віленшчыне аб тым, што, паводле абязываючых правілаў... генаральнага камісара Усходніх Зямель (Асмалоўскага) з дня 25 траўня 1919 г., а также закону 4 лютага 1921 і 6 красавіка 1923 (?) усялякія публічныя сабраньні, не выключаючы і вечаў, скліканых пасламі і сэнатарамі, могуць адбывацца толькі пасьля атрыманьня дазволу (zezwolenia) адміністрацыйнай улады...

Можна быць пэўным, што гэткага „напамненьня"—не зрабіў-бы п. дэлегат ураду бяз простага даручэньня самога ўраду.. Але гэтае „напамненьне", пазываючыся на „przepisy" генаральнага камісара з 1919 году і на закон 4 лютага 1921 г., само забываецца аб тым асноўным законе, які быў выданы пасьля гэтага — бо 17 сакавіка 1921 году....

Сэнс гэтага „напамненьня"—зусім ясны і выразны, бо зьяўляецца далейшым працягам таго „спыненьня" ці „скасаваньня крэсавага пасла", якое пачалося ў самым Сойме—аб чым мы казалі вышэй. Калі пасол траціць сваё значэньне і свой сэнс у Сойме, дык няма ў ім ані сэнсу, ані значэньня і на мясцох!... „Напамненьне" п. дэлегата якраз і рве тую сувязь, тыя ніці, якія зьвязываюць пасла з паслаўшымі яго „па Sejm"...

Паслы і Сэнатары Віленшчыны (а мо' ўжо і ўсюды на „Крэсах"?) робяцца падвойна бяссільнымі, бясэнсоўнымі і непатрэбнымі: бо, як у Сойме, так і на мясцох...

Праўда, кожны пасол Віленшчыны можа зра-

біць свой даклад выбаршчыкам, ня пытаючыся „дазволу“ адміністрацыі, але гэта ён можа зрабіць толькі шляхам асабістых візытаў і гутарак з кожным выбаршчыкам асобна... Калі на „Крэсах“ адзін дэпутат прыходзіцца ў сярэднім на 70—80 тысяч душ насяленьня, дык гэты шлях, хоць і лішне доўгі, але зусім магчымы... Да канца „кадэнцыі“—да новых выбараў можна яшчэ і скончыць...

Можна вельмі і вельмі многа йшчэ закінуць гэткаму, калі ня новаму, дык іншаму,—раўнуючы з канстытуцыяй 17 сакавіка, парадку „дазволеных адміністрацыяй“—замест забясьпечаных канстытуцыяй свабоды пасольскага і сэнатарскага слова і дэпутацкай сувязі з насяленьнем. Хаця-б і тое, што права пасла крытыкаваць адміністрацыю ператвараецца—у выніку гэтага „напамненьня“ заканстытуцыйных „przepisów“ — у права адміністрацыі ня толькі крытыкаваць пасла, але і выбіраць з іх усіх „найлепшага“, якому толькі, відаць, і будзе дадзена „zezwolenie“ зрабіць справаздаўчае сабраньне выбаршчыкаў. Зусім ясна, што усім, так сказаць, „ня вытрымаўшым гэтай крытыкі“ адміністрацыя ў дазволе адмовіць вельмі станоўча...

Але—усё гэта — дэталі, драбяза, якая зусім зьнікае і адыходзе на далейшы плян перад тым вялікім „дзяржаўным інтарэсам“, які ўжо „зрэдукаваў“, калі не „зьліквідаваў“, у Польшчы Парлямант, ды які зводзіць патроху „канстытуцыйны стан“ у Польшчы на стан „выняткові“... І, як заўсёды і ў-ва ўсім, гэты апошні, дэнатуруючы запраўдную нармальную дзяржаўнасьць у Польшчы, „стан“ ідзе ў Польшчу—ад „Крэсаў“..

Як можна было даведацца з варшаўскіх газэтаў, гэтае „напамненьне“ дэлегата ўраду— цыркуляр новага міністра ўнутраных спраў п. Ратайскага.

Але і на гэтым яшчэ не канчаецца ўнутраная палітычная эвалюцыя Польшчы — у выніку „санацыі“, ці лепш: **заражэньня** ад—„Крэсаў“.

Як у нас ужо пісалася, той-жа міністар унутраных спраў, п. Ратайскі, падаў у Раду міністраў, **а Рада Міністраў прыняла—праект закону аб выняткомым стане...**

Толькі-што ў адміністрацыйнай камісіі мін. Тугутт біўся з эндэкамі, тлумачучы непатрэбнасьць і шкоднасьць... калі не **„выняткоўага стану“** на Крэсах, дык прынамся—„вывескі“ з гэткім надпісам, зробленым Урадам і Соймам...

Але вось, сядзючы і ўрадуючы „ў зусім разных гмахах з п. Тугуттам“, міністар Ратайскі ўжо апрацаваў—на усялякі выпадак—праект якраз таго закону, які лічыў быццам шкодным „паўнамоцны міністар для Крэсаў“ п. Тугутт..

Гэта ня значыць, што прыняцьце гэтага закону ўжо тым самым **увядзе** выняткові стан і якраз на „Крэсах“. Не. Бо заканапраект павінен перад усім яшчэ прайсьці праз парлямант.. Але, калі ён (відаць, хутка..) пройдзе і станецца законам, тады на аснове яго—у выпадку патрэбы—паводле точнага сэнсу арт. 123 і 124 канстытуцыі—„для ўсьмірэньня разрухаў“ „пры пагрозе вайны або у разе ўнутраных разрухаў ці шырака рагаліненых „knowań“, маючых характар дзяржаўнай здрады“... будзе мець права ў любы мамэнт увясьці гэты выняткові стан—Рада Міністраў з дазволу Прэзыдэнта Рэспублікі...

А дзе-ж наагул можна сабе прадставіць усе тыя небясьпекі, аб якіх кажуць гэтыя арт. 123 і 124,—калі не на тых-жа „Крэсах“?!

І вось запраўды характэрна для палітычнай эвалюцыі Польшчы, што ніводнага з прадугледжаных у канстытуцыі „ўставаў“, якія забясьпечывалі нармальны праўны парадак і канстытуцыйныя гарантыі польскім грамадзянам, — дагэтуль урад у Сойм не падаў. Няма дагэтуль ніводнага закону — ні аб свабодзе прэсы, ні аб сабраньнях, ні саюзах,—дый ні аб чым, што дае выразныя **нармальныя** правы і прадугледжаную канстытуцыяй свабоду **грамадзянам**... Але вось ужо прыняты Радай Міністраў дзеля падачы ў Сойм устаў аб „выняткоўай“—**ненармальнай уладзе, якую павінна** атрымаць адміністрацыя **над грамадзянамі**, гэты устаў—ужо гатовы...

Дык, відаць, ня так ужо далёка адзін ад аднаго тыя „розныя гмахі“, у якіх быццам зусім асобна сядзяць і ўрадуюць паны віцэ-прэм'ер Тугутт і міністар унутраных спраў Ратайскі.

Уканцы—яшчэ адно „напамненьне“.

Як ведама, у [царск]ай Расеі выняткові стан, уведзены сьпярша на паўгоду, узнаўляўся... кожныя паўгоду і праістнаваў нешта больш 30 гадоў...

І вось дагэтуль яшчэ расейскія гісторыкі і палітыкі спрачаюцца і ня ведаюць напэўна: ці „ўнутраныя разрухі“ выклікалі прадаўжэньні выняткоўых станаў, ці—наадварот—выняткоўыя станы выклікалі і справакавалі гэтыя „разрухі“ і давялі да аканчальнай разрухі ўсей дзяржавы...

Можа, польскія палітыкі, ці гісторыкі будуць шчасьлівейшымі... **В.**

Толькі тады адчыніцца беларуская ўрадовая школа або істнуючая польская школа перетварыцца ў беларускую, калі бацькі пададуць Школьнаму Інспэктару, як можна, больш дэклярацыяў (а на усякі выпадак ня меньш, як на 40 дзяцей).

Вінцук Дунін-Марцінкевіч.

(У 40-выя ўгодкі сьмерці яго).

30-га сьнежня—на межах 1884 і 1885 гадоў памер адзін з найстарэйшых начальнікаў адраджэньня беларускае літэратуры, бацька беларускага тэатру, Вінцук Дунін-Марцінкевіч.

У Усходняй Беларусі—у Менску—адбылося ўжо ўрачыстае паміначньне гэтага нашага пісьменьніка ў 40-ыя ўгодкі сьмерці яго. У нас толькі цяпер пастанавіла ўшанаваць ягоную памяць беларуская шольная моладзь, ставючы на сцэне ў мінулую суботу п'есу Марцінкевіча „Пінская шляхта“.

Запраўды, варт успаміну гэты „пан, што мужыкоў ня цураўся“, што прамаўляў ім да сэрца ў іх роднай „простай“ мове,—што справядліва лічыў сваей найвялікшай заслугай свае беларускія пісаньні, даступныя і па мове і па зьместу разуменьню беларускае сялянскае масы. Сам-жа ён гавора аб сабе ў „Шчэраўскіх дажынках“:

Вінцук Дунін-Марцінкевіч.

„Ен і кніжкі піша, песенькі сьпявае
Так вумны, што ўсякі мужык панімае!“

Марцінкевіч, родам з Меншчыны (з Бабруйскага пав.), радзіўся ў 1807 годзе і ўсё сваё жыцьцё правёў у роднай Беларусі. Пісаць пабеларуску пачаў не пазьней, як у пачатку 40-х гадоў,—значыцца, у той час, калі пачалі друкавацца беларускія зборнічкі песень Яна Чачота—у краю, калі ўжо выйшла заграніцай—у Парыжу—„Białoruś“ Рыпінскага, калі дэмакратычны рух буйна расцьвітаў на Захадзе, падгатаўляючы рэвалюцыйны 1848 год, так горача вітаны ў беларускім вершу Сыракомлі. І вось, ня гледзячы на пагардліва-варожыя адносіны да „мужыцкае“ літэратуры з боку вялізарнае большасьці тагочаснае польскае шляхоцкае інтэлігенцыі, ня гледзячы на няласку і нават перасьледаваньні (арышт) з боку расейскае ўлады, ня гледзячы, урэшце, на ідэйную спадчыну свайго шляхоцкага стану,—Марцінкевіч працуе ў працягу 30 гадоў на беларускай літэратурнай ніве, пішучы і выпускаючы ў сьвет беларускія паэтычныя творы.

„Гапон“, „Вечарніцы“, „Купальле“, „Шчэраўскія дажынкі“, а такжа драматычныя творы: „Сялянка“, „Пінская шляхта“, „Залёты“—усё гэта лішне добра ўсім вядомыя рэчы. Але мала таго, што Марцінкевіч *пісаў* пабеларуску: ён-жа *паклаў фундамант і для сучаснага беларускага нацыянальнага тэатру*, ставючы на менскай сцэне сваю „камэдыяопэру“ „Сялянку“ (музыка Ст. Манюшкі), у якой сам іграў ролю войта Навума Прыгаворкі. І гэты першы крок у будаваньні новага беларускага тэатру — новага, раўнуючы да старадаўных інтэрмэдыяў і п'есаў XVII і XVIII сталецьцяў,—мо шмат важнейшы, чым усе ягоныя вершы, хаця і вельмі папулярныя ў масах (—асабліва „Гапон“).

Дый сваім прыкладам, сваей асабістай прапагандай беларускае ідэі Марцінкевіч заваёўвае цэлы рад працаўнікоў дзеля гэтае ідэі. Ен—цэнтр усяго беларускага руху ў сярэдзіне XIX сталецьця, калі можна тагочасныя спробы адраджэньня беларускае літэратуры назваць рухам. У яго бываюць сучасныя беларускія паэты, як Каратынскі, Вярыга-Дарэўскі і др.; з ім у блізкіх зносінах знаходзіцца Сыракомля (Кандратовіч)— паэт па мове польскі, але з душой чыста беларускай, гарачы абаронца ў польскай прэсе беларускіх літэратурных пачынаньняў Марцінкевіча. Урэшце, для яго піша музыку да „Сялянскі“ найвялікшы кампазытар зямлі нашае, Станіслаў Манюшка, які, хоць сын Беларусі, залічаў сябе аднак да палякоў і сваей творчасьцяй, узгадаванай на ўлоньні беларускае прыроды, вялікую славу прыдбаў Польшчы... Бо-ж для тагочаснае *дэмакратыі* справа прабуджэньня беларускае сялянскае масы была таксама блізкай і роднай, як і сяньня яна блізка і родна ўсім тым, што найвялікшы ідэал бачаць у *вызваленьні чалавека* ад матэрыяльнага і духовага рабства.

Нішто ў гісторы не праходзе бяз сьледу. Не прайшла бяз уплыву на патомныя пакаленьні і праца Вінцука Дунін-Марцінкевіча. На яго кніжачках цэлыя масы беларусаў вучыліся чытаць пабеларуску. Яго „Гапон“ не аднаго падбіў пробаваць насьледаваць Марцінкевіча, а адзін з выдатнейшых паэтаў нашых дзён, Алесь Гарун, сам прызнаваўся, што пачаў пісаць вершы пабеларуску, захапіўшыся прыпадкова напатканай абдзертай, упэцканай кніжачкай, якая аказалася старым выданьнем „Гапона“.

Многа даў Марцінкевіч для сваей сучаснасьці, шмат разьвіў і ўзбагаціў літаратурную мову беларускую і гэты свой багаты скарб пераказаў нам. І мы, патомныя, не закапалі гэты скарб у зямлю, а пабудавалі з яго ўсю веліч нашае новае літэратуры Адраджэньня.

Хай-жа нашае грамадзянства добрым словам памяне памяць Вінцука Дунін-Марцінкевіча, бо-ж ён запраўды добра заслужыўся свайму народу.

Ант. Навіна.

Аб чым пішуць.

Урад Б.Н.Р. і Літва.

На нашы заметкі аб гвалтах, учыненых урадам Літвы над ковенскімі беларусамі, згуртаванымі навакол ураду Б.Н.Р., адгукнулася ў перадавіцы ў № 6 „Krynica“.

Газэта падае перадусім гісторыю стварэньня гэнага ўраду:

Урад Б.Н.Р. азначае ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі. А пачатак яго такі. У 1917 г. у Менску ў сьнежні месяцы адбыўся ўсебеларускі зьезд. Зьезд гэты быў дужа мнагалюдны, бо зьехалася на яго 1.167 дэлегатаў ад розных слаёў беларускага жыхарства і з розных куткоў Беларусі. Зьезд абвясьціў Беларусь Народнай Рэспублікай, выбраў спасярод сябе Раду Рэспублікі і перадаў ёй усе правы беларускага народу.

Рада Беларускай Рэспублікі далей разьвівала думкі зьезду. Яна 25/III 1918 г. аб Беларусі яшчэ выразьней высказалася, бо абвясьціла яе рэспублікай незалежнай, самастойнай і непадзельнай. Гэта Рада арганізавала ўрад, каторы і зваўся Урад Беларускай Народнай Рэспублікі, а каротка—Б.Н.Р.

На чале ўраду БНР сьпярша стаяў Антон Луцкевіч, а па ім В. Ластоўскі.

Дабіцца таго, чаго жадаў Зьезд, а пасьля Рада Рэспублікі, гэта знача—незалежнасьці Беларусі, было зусім немагчыма. За Беларусь разгарэлася вайна між бальшавіцкай Рэспублікай і Польшчай. Беларусь ня мела столькі сілы, каб магла зарганізаваць сваё войска і каб магла на сваіх землях збудаваць незалежную рэспубліку, баронячы яе ад суседзяў.

Бачучы гэта ўрад БНР з В. Ластоўскім на чале, пад канец 1919 г. ўцёк у Літву. 11 лістапада 1920 г. літоўскі ўрад афіцыяльна прызнаў урад БНР у асобе В. Ласроўскага і даў яму прыпынак у Коўні.

Як-жа ўлажыліся адносіны ўраду Б.Н.Р. з Літвой і яе ўрадам?

— Як-раз у гэты час прыпадае самы разгар літоўскага змаганьня за Вільню. Ліга Народаў прапанавала зрабіць плебісцыт у Віленшчыне, гэта знача—прапанавала запытацца ў самой люднасьці, куды яна хоча належыць: да Літвы, ці да Польшчы.

Між урадам Літвы і ўрадам БНР наступіў дагавор, на моцы каторага беларусы Віленшчыны павінны былі трымаць за Літвой, а Літва ўзамен за гэта прыабяцала даць у Віленшчыне беларускім землям аўтаномію, з тым аднак, што калі Беларусь паўстане на цьвёрдыя ногі і будзе мець свой урад, тады ўрад літоўскі і беларускі, што да граніц і агулам што да беларуска-літоўскіх адносін, між сабой дагаворацца ўжо аканчальна.

Тымчасам, як кажуць, чалавек страляе, а Бог кулі носіць. Літве разам з урадам БНР дабіцца сваіх мэтаў дагэтуль не ўдалося. Віленшчына, а з ёй і ўся Заходняя Беларусь, як ведаем, падпала пад Польшчу. З Беларусі Усходняй стварылася „Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка“.

Урад БНР, ужо на чале з А. Цьвікевічам у Коўні, пратрываўшы аж да астатніх часоў, 10

Узоры і блянкі дэклярацыяў, а так сама новыя інструкцыі можна выпісваць з Цэнтральнай Беларускай Школьнай Рады, або атрымаць у Сэкрэтарыятах Беларускага Пасольскага Клюбу.

сьнежня 1924 г. парваў сваю палітычную і дыпляматычную дружбу з Літвой.

Вось, як „Krynica“ тлумача гвалты літоўскага ўраду: разрывам дыпляматычнае і палітычнае дружбы,—хоць няма ведама, хто яе разарваў: беларусы, ці літвіны? Нам здаецца, што апошнія.

Цікавую ацэнку гэтага здарэньня дае далей „Krynica“:

Пераходзячы цяпер да ацэнкі гэтага здарэньня, мусімо адзначыць, што яно ня ёсьць страшным і трагічным ані для беларусаў, ані для літоўцаў.

Ураду БНР, дзе-б ён не знаходзіўся, але раз не на сваей беларускай зямлі, гэткі і ня іншы мусіў быць канец. Урад БНР, адарваўшыся цалком ад свайго народу, ня маючы ў ім ніякай апоры, аказаўся свой век перажыўшым і ўжо не патрэбным. Дый лёс зямель беларускіх цяпер такі, якому бяссільны ўрад БНР памагчы ня можа нічога.

Быць можа ўрад БНР, страціўшы ў Літве апору, знайдзе яе дзе-небудзь у іншым мейсцы заграніцай і далей будзе там пашыраць думкі аб незалежнай Беларусі. Каб так сталася, мы толькі цешыліся-б, але веры ў магчымасьць істнаваньня ураду БНР заграніцай і веры ў карыснасьць яго там працы ня маем. Ня громкі ўрад БНР, але звычайны, скромны беларускі камітэт мог-бы паўстаць заграніцай і мог-бы куды лепш пашыраць там беларускую думку і ўступацца за беларускія правы.

Уканцы мусімо адзначыць, што разрыў ураду БНР з Літвой не азначае разрыву між сабой беларускага і літоўскага народаў.

Літоўскі народ не дапяў усіх сваіх мэтаў. Не дапяў так жа іх і народ беларускі. Праўда, народ літоўскі ў сваей падарожы да самабытнасьці зайшоў значна далей ад народу беларускага, але абодва гэтыя народы ўсё ж яшчэ падарожнікі. І каб расходзіліся дарогі беларусаў і літоўцаў, пакуль-што ня бачым. А ў падарожы ўсяляк бывае.

Мы таксама перакананы, што народ беларускі мае і мець будзе заўсёды многа супольнага з народам літоўскім, — але толькі з **працоўным** літоўскім народам, калі той вызваліцца з пад улады свайго цяперашняга кулацка-ксяндзоўскага ўраду.

ЖЫХАРЫ НАВАГРАДЧЫНЫ! Памятайце, што, калі хочаце, каб у вас у будучым вучэбным годзе была ўрадавая беларуская школа і вашыя дзеткі вучыліся ў роднай мове, кожды з вас да І-га красавіка г. г. павінен зложыць паватоваму інспэктару асьветы асобную пасьведчаную дэклярацыю.

За ўсімі справамі, а таксама і за блянкамі дэклярацый, належыць зьвяртаца да Ураду Таврыства Беларускае Школы ў Наваградку - Наваградак, Карэліцкая вул., 23.

Старшыня П. Сьвірыд.

Да нашае моладзі.

Некаліcь—у царскія часы—нашая праваслаўная моладзь узгадоўвалася ў Віленскай Праваслаўнай Духоўнай Сэмінарыі на „истинно-русских“ людзей пад гукі гімну „Боже, царя храни!“

Сыноў нашых праваслаўных сьвяшчэнікаў, косьць з косьці і кроў з крыві Беларускага Народу, стараліся адарваць ад гэтага Народу і, пакалечыўшы іх душы, зрабіць з іх самых заядлых ворагаў беларушчыны.

Але гэта не ўдавалася. Толькі **найгоршыя** элемэнты паддаваліся маскоўска-чорнасоценскім уплывам і станавіліся ў рады „черной рати“, якая імкнулася запаланіць ня толькі цела, але і душу Беларускага Народу.

Лепшыя элемэнты не адыходзілі ад свайго Народу. І вось мы бачым сярод беларускіх дзеячоў барацьбітаў за Адраджэньне Беларускага Народу, іменьні такіх прадстаўнікоў старога пакаленьня гадунцоў Віленскае Сэмінарыі, як нядаўна памершыя протоерэі Пліс і Галенкевіч, а з маладзейшых—Краскоўскіх, Ігнатоўскіх, Імшэнікаў, Хлябцэвічаў, Друшчыцаў, Арловых і многа многа другіх, якія, ухіліўшыся ад духоўнага стану, занялі кіраўнічыя становішчы ў нашым адраджэнскім руху.

Цяпер Віленская Праваслаўная Духоўная Сэмінарыя перажывае новую эру. І цяперашняя сэмінарская ўлада стараецца ўзгадаваць нашую праваслаўную моладзь на рэнэгатаў, адступнікаў ад свайго Народу, толькі ўжо пад гукі новага гімну: „Polski my naród, polski lud,—królewski szczep Piastowy“....

Але ніколі ў царскія часы сэмінарскае начальства ня ўжывала такіх агідных спосабаў барацьбы з беларушчынай, як цяперашнія „wychowawcy“ вучняў Сэмінарыі. Яшчэ памятны нам бяспраўны захват гвалтам клясаў Беларускае Гімназіі сэмінарскім начальствам, якое дзеля гэтага ўжыла сваіх гадунцоў. А вось цяпер ізноў вучняў Сэмінарыі нацкавалі на Гімназію, якая месьціцца ў адным будынку з Сэмінарыяй. І вось у мінулую суботу—у часе беларускага спэктаклю — з вакон сэмінарскага інтэрнату паляцелі ў вокны актовае салі вялізарныя камні, якімі выбіта многа шыбаў і чуць ня была пакалечана публіка...

Мы зусім разумеем жаданьне сэмінарскага начальства адгарадзіць сэмінарскую моладзь ад уплыву беларускіх гімназістаў: інакш словы гімну „Polski my naród, polski lud“ будуць заўсёды гучэць фальшыва ў вуснах гадунцоў Сэмінарыі. І мы, ведаючы лішне добра, хто вінават у цкаваньні сэмінарыстаў проці гімназістаў, зварачаемся не да сэмінарскае ўлады, але да моладзі.

Вы, вучні Сэмінарыі, сыны таго-ж Беларускага Народу, што і вашы таварышы—гімназісты. Пэўне многія нават з тых-жа самых вёсак. Ня можа быць, каб Вы з родных хат вынясьлі тую ненавісьць да беларушчыны, якая выяўляецца ў Вашых паступках. Не: гэта Вам прышчапляюць тыя, каму карысна падняць брата супраць брата, хто баіцца, каб Вы не пайшлі поплеч з усім сьвядомым беларускім грамадзянствам, ня станулі ў рады барацьбітаў за Адраджэньне і Волю Беларускага Народу.

Некалі—у царскія часы—Вас стараліся выдзяліць з сям'і вучашчыхся, завёўшы для Вас нейкую дзікую форму, зачыніўшы Вам доступ да сьвецкае вышэйшае школы. І доўгі час дзяржаўся нейкі дурны антаганізм паміж сэмінарыстамі і гімназістамі. Але ў Вашых папярэднікаў, Вашых старэйшых таварышоў біліся такія-ж маладыя, людзкія і шчырыя сэрцы, як і ў ўсіх школьнікаў. Вецер Волі, які ўзварушыў царскую Расею, зваліў і разьбіў гэную сьцяну, што аддзяляла Вас ад Вашых таварышоў з другіх—сьвецкіх—школаў.

Не давайцеся-ж, каб Вас ізноў загналі ў нейкую загарадку, каб аддзялілі ад усяе вялізарнае сям'і школьнае моладзі. І хай гэну загарадку зламае Вашае пачуцьцё еднасьці перш за ўсё з Вашымі братамі па крыві — беларускімі гімназістамі.

Мы зварачаемся адначасна і да апошніх: беларускія гімназісты, не давайце правацыраваць сябе на нейкую барацьбу з сэмінарскай моладзяй, чаго так хочацца тым, хто жадае беларускую моладзь ператварыць у... „polski naród, polski lud“! Памятайце, што ўсе Вы—і адны, і другія — сыны аднаго Народу, служыць якому—Ваш сьвяты абавязак. І тэтая супольная служба свайму Беларускаму Народу хай Вас аб'ядnae!

Ів. Мялешка.

Палітычнае жыцьцё.

Канкардат з Ватыканам.

Прэса падае зьмест канкардату (умовы) паміж Польскай Рэспублікай і Папай Рымскім — аб палажэньні і правох каталіцкае царквы ў Польшчы.

Вось яго галоўныя рысы.

Усе эпархіі (дыэцэзіі) каталіцкіх біскупаў, якія жывуць у Польшчы, абмяжоўваюцца граніцамі Польшчы, і—наадварот — ніякая частка абшару Польшчы ня будзе падлягаць касьцёльнай уладзе замежнага біскупа.

Для беларусаў каталікоў Усходняй Беларусі гэты пункт мае вялізарнае значэньне, бо гэтым праўна спыняюцца ўсё прэтэнсіі польскіх біскупаў на ўладу, напрыклад, у Меншчыне, што аблягчыць зьдзейсьненьне высунутае нават радавай уладай Усх. Бел. думкі аб назначэньні у Меншчыну біскупам беларуса, каб спыніць апошнюю магчымасьць апалячываньня беларусаў праз касьцёл.

Біскупам у Польшчы можа быць толькі польскі грамадзянін. Пры назначэньні біскупа папа павінен перш паразумецца з Прэзыдэнтам Рэспублікі, ці ён не паставіць veto (нязгоды).

Што датычыца галоўнага спрэчнага пытаньня—аб касьцёльных маемасьцях, дык прэса падае, што кожны біскуп мае права мець да 180 гэктараў зямлі, а кожная парафія ня больш 15—30 (у залежнасьці ад якасьці грунту). Але сюды не залічаюцца лясы, якіх, відаць, і біскупы і парафіі могуць мець... сколькі маюць!

Прэса, нажаль, не падае пакуль-што, ці і як вырашаны у канкардаце другі аснаўны пункт, спрэчны між дзяржавай і касьцёлам у Польшчы, а іменна пункт, які яшчэ нядаўна пагражаў нават разрывам адносінаў: аб праве ўласнасьці на касьцёльнае і пакасьцёльнае дабро і маемасьць, ня кажа канкардат, як вырашана таксама спрэчная справа аб тых ахвяраваных польскім эпіскапатам у 1920 годзе—у часе бальшавіцкага наезду—на карысьць зямельнай рэформы касьцёльных землях... Як ведама, гэтую ахвяру польскія біскупы пасьля вайны неяк узялі назад і, наадварот, зажадалі, каб урад дадаў ім яшчэ зямлі і маемасьцяў—так званых па касьцёльных, сканфіскаваных калісь расейскім урадам і адданых розным дабрачынным і іншым сьвецкім установам.

Пэнсіі ксяндзам мае быць 110 злотых у ме-

Ад. Станкевіч.

Доктар Францішак Скарына—першы друкар беларускі. *)

(1525—1925).

Замест прадмовы.

Кожны народ на сьвеце мае памяткі сваей мінуўшчыны, мае сваіх слаўных людзей. Кожны народ і гэтыя памяткі, і гэтых людзей шануе, як найдаражэйшы скарб народны.

Маець так-жа свае памяткі, свае сьвятасьці і наш народ Беларускі.

Ужо мінула больш паўтысячы гадоў, як Беларусы сталіся народам і пачалі думаць, наскольки ім пазвалялі вонкавыя абставіны, сваю беларускую думку. А думаньне Беларусаў ня было бясплодным. Люд беларускі думаў і тварыў сваю ўласную беларускую культуру. Як вынік гэтай народнай творчасьці, мы маем ня мала рукапісных і асабліва друкаваных беларускіх кніг—біблейскіх, богаслужэбных, кнігі законаў, жыцьцяпісы сьвятых, летапісі, апавяданьні, рознага роду акты, граматы і інш.

Усе гэтыя памяткі беларускай культуры знаходзяцца пераважна ў Віленскім Цэнтральным Архіве і Віленскай Унівэрсытэцкай Бібліатэцы, у Вітэбскім Цэнтральным Архіве, а так жа ў Петраградзкай Публічнай Бібліатэцы, у Румянцаўскім Музэі ў Маскве, у Маскоўскім Архіве Мін. Юстыцыі, а так-жа па некаторых бібліатэках і архівах Заходняй Эўропы.

Прыпамінаючы беларускае культурнае багацьце, трэба нам прад усім пашукаць галоўнай прычыны буйнага яго росту.

Аднэй з першых і галоўных прычын росту беларускай культуры, бязумоўна, зьяўляецца друкарства на Беларусі. Дзякуючы друкарству, кожная здабыча культуры продкаў нашых лягчэй магла даставацца ў спадчыне навейшым пакаленьням і лягчэй магла далей разьвівацца і пашырацца.

Вось-жа сёлета ў сакавіку мінулым спаўняецца 400 гадоў, як вялікі і слаўны Беларус друкар Францішак Скарына з Полацка заснаваў друкарню „ў дому почцівага мужа Якуба Бабіча, найстаршага бурмістра славнага і вялікага места Віленскага“.

Гэта была першая друкарня як у Беларусі, так і агулам на Ўсходзе Эўропы. У той час у Вільні яшчэ ня было ані польскай, ані якой іншай друкарні. У гэтай друкарні Фр. Скарына ў 1525 г. надрукаваў першую ў нашым краі кніжку „Апостол“ у стара баўгарскай мове з дамешкай мовы беларускай. За гэта запраўды вялікае дзела Беларускі народ свайму беларускаму культурніку павінен паставіць памятнік, каб памяць аб ім ніколі ня счэзла з душы народнай, каб імя яго было знаёма кожнаму Беларусу ад малога да старога.

У сучасных аднак варунках свайго жыцьця Беларускі народ так уславіць свайго вялікага сына, як гэта належыць,—ня зможа. Але і моўчкі абыйсьці гэтае вялікае культурнае сьвята Беларускі народ так-жа не павінен.

Тым, чым зможам, павінны мы славіць сёлетні Скарынаўскі юбілей.

Дык-жа і гэтая скромная праца ў чатырохсотныя ўгодкі першай друкаванай кніжкі на роднай зямлі мае на мэце збудзіць у Беларускім народзе памяць аб вялікім сваім сыне, апісваючы пачаткі друкарства наагул і на ўсходне-славянскіх землях, а так-жа прыпамінаючы жыцьцё Фр. Скарыны і яго друкарскую працу і яе культурнае значэньне.

I. Пачатак друкарства наагул і яго значэньне.

Доўга чалавек думаў аб спосабе ўтрываліваньня і пашыраньня сваіх думак, аж пакуль ня прыдумаў знакаў, якія назваў літарамі. Гэтымі літарамі на розных драўляных і каменных плітах, а пасьля і на паперы стаў ён абазначаць словы, выражаючыя думкі ягоныя. Але, здабыўшы гэты спосаб замацаваць свае думкі і падзяліцца імі з іншымі, творчы дух чалавека на гэтым ня спыніўся, а імкнуўся да далейшага разьвіцьця і да што-раз то большага палепшаньня гэтага спосабу. І нічога дзіўнага! Лёгка сабе праставіць, як многа трудоў вымагала пісаньне і перапісываньне кніжак, хоць-бы нават і ня гусіным, а сталёвым пяром, і як дзеля гэтага нямногія мелі да кніжкі доступ!

Але чаго толькі чалавек не пераможа, чаго толькі ня выдумае? Дык перамог ён у канцы нявыгоду і ўсе недахваты пісанай рукой кніжкі. Чалавек дадумаўся, што, калі выразаць, ці адліць з якога метала літары, дык можна з іх скласьці якія хочаш словы і выражэньні, а пасьля можна іх лягчей, хутчэй і адра-

*) У гэтай працы аутар карыстауся такімі кніжкамі: *П. В. Владимировъ*—Докторъ Франтішекъ Скорина 1888 г.
І. Свентиньскій — Початки книгопечатанія на землях Украины. Жовква 1924 г. *I. I. Kraszewski* — Wilno, IV, 1842 г.
Ф. *Добрянскій*—Опісаніе Рукописей Виленской Публичной Библіотеки, Вильно 1882 г. *Литописъ* (Украінскі тыднeвік) №№ 11—16. Бэрлін, 1924 г.

сяц. Але пабіраньне аплат за трэбы: хрэсьбіны, шлюб, хаўтуры і г. д.—астаецца надалей, як было дагэтуль. Сколькі брацімуць біскупы, газэты ня пішуць.

Да польска-гданскага канфлікту.

На абшырны рапарт Высокага Камісара Лігі Народаў у Гданску Радзе Лігі старшыня гэтай Рады, п. Мэльлё Франко, прыслаў такі адказ.

Старшыня Рады піша, што, парадзіўшыся з дакладчыкам гданскіх спраў у Радзе, дэлегатам Гішпаніі Квінонэс-дэ-Леонам, ён радзіць абедзьвюм старанам, не пачынаючы ніякай „беспасрэднай акцыі“, з даверыем пачакаць вырашэньня справы Радай Лігі Народаў, якая зьбярэцца ў сакавіку.

Гэткім чынам да рашэньня Рады Лігі будзе захаваны той стан рэчаў („Status quo“), які створаны самачынным актам польскай улады, павесіўшай паштовыя скрынкі, але ня той, што істнаваў да гэтага самавольнага акту адной стараны,—гэта значыць, што польскія скрынкі будуць пакуль што вісець, чакаючы рэзалюцыі Рады. Гэта можна лічыць у пэўным сэнсе перамогай Польшчы, бо Высокі Камісар маніўся ўпаўнаважыць Гданскі Сэнат зьняць скрынкі.

Але, што гэтая „перамога“ Польшчы нічога ня кажа аб тым, якое будзе рашэньне Рады, ясна само-сабой. Затое вельмі многа дае дзеля гэтага прадбачаньня дробная на — пагляд, але вельмі важная дэталь у канцы пісьма, дзе старшыня і дакладчык Рады—спэцыяліст у гданскіх справах—назвалі генаральнага Камісара Польшчы, якой мін. Скшыньскі прысваівае права пратэктарату, „пазбаўляючы“ Вольнае Места яго дзяржаўнай годнасьці (сувэрэнітэту),—„дыпляматычным прадстаўніком Польшчы ў Гданску“. Дыпляматычнае прадстаўніцтва—гэта форма зносінаў паміж роўнымі ў сваей самастойнасьці і незалежнасьці дзяржаўнымі адзінкамі.

Ня можа быць ніякага сумліву ў тым, што тая дамарослая канцэпцыя мін. Скшыньскага, паводле якой Польшча мае над Гданскам „пратэктарат“, а Ліга Народаў толькі нейкую, няведамую ў падручніках па міжнародаваму праву, „пратэкцыю“ (?), будзе рашуча адкінута. Ліга Народаў, зразумела, не адступіць Польшчы свайго, загарантаванага ёй, але ня Польшчы, Вэрсальскім Трактатам пратэктарату над Гданскам.

Ратыфікацыя японска-расейскага дагавору.

Ратыфікацыя (зацьверджаньне) японска-расейскай умовы японскім парлямантам мае адбыцца 25-га лютага; пасьля таго Чычэрын прадставіць умову да ратыфікацыі сэсіі ЦВК СССР, якая пачнецца 1-га сакавіка ў Тыфлісе.

У нямецкіх газэтах толькі што апублікаваны зьмест (?) гэтага дагавору, які сьмела можна лічыць пачаткам новай эры ў азіяцкай палітыцы наагул. СССР і Японія заключылі адпорна-зачэпны саюз, да якога мае прылучыцца і Кітай.

Калі-б Амэрыка, Англія ці Францыя пачалі ваенную акцыю проці Кітаю, Расея выставіць на яго абарону 200.000 армію, якую азброіць і карміць абязалася Японія.

Востраў Сахалін Расея за 5 гадоў аддае Японіі, а за гэта Японія праз гэты час пабудуе для Расеі — 4 крэйсэры, 1 браняносец, 30 падводных лодак і 7 мінаносцаў, ды паможа грошмі ў будове марской базы ў Уладзівастоку.

У 800.000-ай кітайскай арміі будуць выключна расейскія і японскія інструктары; выключна з Расеі і Японіі, Кітай будзе атрымліваць увесь ваенны матар'ял.—Кітай творыць два новыя корпусы: Тыбэцкі і Індыйскі.

Умова будзе мець сілу на 30 гадоў.

Апрача спраў ваенных, дагавор рэгулюе і палітычныя ды гаспадарчыя справы ўсіх трох дзяржаў.

Інтэрпэляцыі Беларускага Пасольскага Клюбу.

№ 161—да п. Міністра справядлівасьці — у справе **надужыцьцяў адміністрацыі вастрогу ў Горадні.**

Дзеля здаваленьня публічнай апініі, занепакоенай ненармальным станам у турмах Польшчы, створаная Соймам Камісія зрабіла рэвізію вастрожных парадкаў, даючы адначасна зразумець вастрожнай адміністрацыі, што вязьні павінны карыстацца некаторымі правамі, і што ўсякія надужыцьці, абражаючыя годнасьць чалавека, у вастрогах недапусьцімы. Ня кажучы аб выкрытых Соймовай Камісіяй надужыцьцях, мы зьвяртаем увагу тут на новыя надужыцьці, якія мелі мейсца ў другой палове 1924 году ў Гарадзенскай турме, дзе былі выкрыты наступняя факты:

1. 23 ліпня 1924 г. камандант паліцыі м. Горадні разглядаў у канцэлярыі турмы справу катаваньня Яна Валентукевіча, які пазваўся на сьведкаў: Пятра Адаменю і Мікалая Сяргэйчыка. Дзеля таго, што названыя сьведкі пацьвярдзілі факт катаваньня паліцыяй арыштаванага Валентукевіча, вастрожная адміністрацыя пакарала абодвух паказаных сьведкаў арыштам у адзіночных камэрах на $1^1/_2$ месяца.

2. Каб зрабіць немагчымымі дняўныя прагулкі, 18 лістапада 1924 года з тасаваньнем фізычнае сілы былі адабраны цёплыя польты ў Максіма Шэставіцкага і ў Пятра Адамені, і ім нават пагражалі пасадзіць іх у карцэр за праціўленьне адабраньню польтаў.

3. Арыштаваныя, як падсьледзтвеныя, Казюкевіч Леонард, Шэставіцкі Максім, Клімовіч Язэп і інш. былі змушаны працаваць на фабрыцы Шэрэшэўскага. Калі, аднакжа, яны не паддаліся гэтаму прымусу, тады на іх была наложана кара—арышт у адзіночных камэрах. Кара гэтая была спынена толькі пасьля таго, як арыштаваныя зрабілі галадоўку. Што датычыць тых варункаў, у якіх вязьні працуюць на фабрыцы Шэрэшэўскага, дык гэтыя варункі страшэнна негігіенічныя і папросту недапусьцімыя ў культурным краю.—Каля 200 душ вязьняў знаходзяцца у 2-х пакоях-камэрах, прасторам далека не выстарчаючых для гэткае сколькасьці людзей, дзе адначасна пры выконыванай імі рабоце гатуецца і клей. Дзеля таго паветра ў гэтых камэрах — страшэннае, усе работнікі ў ім душацца. Апроч таго, вечарам пасьля сканчэньня працы ўсіх выганяюць басых у калідор з цэмэнтавай халоднай падлогай.—На грунце гэткіх антыгігіенічных (нездаровых) варункаў бываюць частыя хваробы.

4. 10 сьнежня 1924 г. вастрожны дагляд-чык загадаў вязьню Макарэвічу выбраць рукамі сьмяцьцё з клязэту, якое не належна было туды перад тым кінута. Калі Макарэвіч хацеў зрабіць гэта з помачай іншых прыладаў, даглядчык упорна дамагаўся, каб Макарэвіч канечна зрабіў усё голымі рукамі, і—за супраціўленьне загаду — Макарэвіч быў пасаджаны ў карцэр. Яго таварышы па камэры, бачучы гэтую несправядлівасьць, аб'явілі галадоўку і патрэбавалі прыезду інспэктара, які аднак жа ў той дзень сам не зьявіўся, але адказ прыслаў праз наглядчыка.

5. Наглядчык Аддзелу Стасевіч пазваляе сабе абражаюча зьвяртацца да арыштаваных, ужываючы гэткія словы: „K...... wasza mać“, „szlak was trafi“ і інш. Заявы аб гэтым вышэйшым вастрожным уладам не далі ніякіх рэзультатаў.

6. У 1922 г. вастрожная адміністрацыя забрала ў арыштаваных іх грошы, і затрымлівала ў сябе сумы, прысыланыя роднымі арыштаваных. Калі вязьні пасьля на выдаткі прасілі грошаў, якія яшчэ не вычарпаліся, адміністрацыя заяўляла, што грошы ўжо ўсе выйшлі, што больш няма: але, калі грошы (маркі) страцілі сваю вартасьць, тады—у 1924 годзе! — ўсім былі выданы на рукі сумы, быўшыя уласнасьцю арыштаваных, адабраныя даўно, але праз увесь доўгі час утоеныя адміністрацыяй.

Падаючы гэтыя факты, мы не дапускаем нават думкі, што гэтая інтэрпэляцыя паслужыць да новых надужыцьцяў над вязьнямі.

Дзеля вышэйпаданага інтэрпэлянты пытаюцца ў п. Міністра: 1. Ці ведама яму аб усіх гэтых фактах? 2. Ці маніцца ён нарэшце скутэчна прыступіць да аздараўленьня вастрожных парадкаў— у мэтах аховы вязьняў ад зьдзекаў вастрожнай адміністрацыі?

Варшава, 20 студня 1925 г.

№ 162—да п. Міністра Прамыслов. і Таргоўлі — у справе **ня прыманьня тэлеграмаў у беларускай мове.**

28 лістапада 1924 г. ксёндз Шутовіч прыбыў у Паштова-Тэлеграфную Кантору ў м. Іоды, у Віленшчыне,—каб выслаць тэлеграму. Калі ён запоўніў адпаведны блянк тэлеграмай у беларускай мове **лацінскімі літэрамі**, паштовы чыноўнік адмовіўся прыняць тэлеграму, заявіўшы, што беларускай мовы ён ня ведае.

Дзеля вышэйпаданага інтэрпэлянты пытаюцця ў п. Міністра: 1. Ці ведама яму аб гэтым факце? 2. Ці маніцца ён навучыць кіраўніка Паштова-Тэлеграфнай Канторы ў Іодах — яго абавязку прымаць тэлеграмы і ў беларускай мове?

Варшава, 23 студня 1925 г.

З усяго дагавору ясна відаць, што ён скіраваны проці галоўных дзяржаў сьвету: Амэрыкі, Англіі і Францыі. Але, крыжуючы эканамічныя інтарэсы Амэрыцы, гэтая ўмова пагражае вельмі моцна Францыі ў Інда-Кітаю, а стварэньне 2 новых спэцыяльных—Тыбэцкага і Індыйскага — карпусоў, ня кажучы ўжо аб японска-расейскіх—інструктарох у кітайскай арміі наагул — гэта-ж вострый нож, падняты над панаваньнем Англіі ў Індыі, ад якога залежыць можа й самае істнаваньне Англіі, як вялікай дзяржавы. Калі да ўсяго гэтага дадаць, што ўсе гэтыя пасьпехі СССР у Азіі здабыты ня без супрацоўніцтва вельмі паразумнеўшай пасьля вайны нямецкай дыпляматыі і наагул—„нямецкага генія“, дык дзіва, што Англія пойдзе ў хуткім часе на вельмі вялікія ўступкі— як СССР, так і Нямеччыне.

Падаткі ў Францыі.

У часе фінансавай дыскусіі ў французскім парляманце міністар скарбу Клемантэль сцьвярдзіў, што падаткі ў краю ў гэтым годзе дасягаюць 740 франкаў на душу, пад той час, калі ў прошлым годзе былі 624 франкі. Але ён „пацешыў“ французскіх грамадзян, што паводле „пляну Доўса“, нямецкія падаткі павінны быць ня меншыя, чым у той дзяржаве Антанты, ў якой яны найвышэйшыя.

Дзіўна толькі адно: куды падзяе грошы Францыя, зьдзіраючы гэткія падаткі з насяленьня, ня плоцячы сваіх даўгоў і спаганяючы з нямецкага работніка вялізарныя сумы кантрыбуцыі?!.

Вось, у гэтым уся небясьпека няўхільна ідучай на нас вайны.

Прамова Лютэра ў Кельне

У прамове сваей у Кельне канцлер Лютэр даў выхад свайму абурэньню з прычыны нявыкананьня саюзьнікамі Вэрсальскага Трактату—адносна да эвакуацыі Кельну. Надрэнія ня можа

зу ў большым ліку адбіць на перы. Прыдумаў чалавек **друк**.

„Выдумка скласьці кніжку рухомымі чаранкамі— кажа праф. І. Сьвенцінскі („Початки книгопечатаня на землях Україны“) і адбіць з іх значны лік аднаго зьместу і разьмеру — магла зьявіцца толькі ў дужа асьвячоным і ўсестаронна выробленым асяродку промыслу і тэхнікі. Бо думаць аб важнасьці і патрэбе пашырэньня кніжкі з увагі на яе агульны зьмест—мог толькі чалавек вялікай асьветы; рашыцца на доўгалетнія досьледы, што вымагалі ўкладу значных коштаў, дужа цярплівай вытрываласьці ў хвілінах няўдачаў, а так-жа быстрага і зімнога рассудку і розуму для сходаньня ўсіх тэхнічных перапон — мог толькі вялікі творчы дух усестаронна асьвечанага майстра—мэханіка. Адно і другое было магчымым у пэўнай меры толькі ў Нямеччыне, краіне ня столькі багатай хлебам, малаком, мёдам, сколькі працавітасьцяй, акуратнасьцяй, вытрываласьцяй свайго прыроднага жыхарства, што з ахвотаю заўсёды трудзілася для ўласнага істнаваньня. У барацьбе за лепшае істнаваньне, за поўны незалежны даход з новага, нікому нязнанага жарала, за радасьць сходаных труднасьцей — зрадзіўся містэрны вынаход друкаваньня кніжак“.

І так у Нямеччыне ў месьце Могаўцыі ў 1456 г. Еган Гутэнбэрг першы выдумаў друк і зачаў друкаваць кніжкі. Дык, слушна, ён можа быць названы бацькам друкарства на сьвеце.

Паявіўшыся такім чынам у сярэдзіне Эўропы штука друкарства, паволі пашырылася на ўсю Нямеччыну, а так жа і на суседнія староны. І запраўды, друкарства ўжо было: у 1465 г. у Рыме (Італіі), 1470 г. у Парыжы (Францыя), 1478 г. у Жэневе і Празе (Швайцарыя і Чэхія), 1480 г. у Лондане (Англія), 1489 г. у Лісабоне (Партугалія), 1491 г. у Кракаве (Польшча), 1499 г. у Мадрыце (Гішпанія), 1525 г. у Вільні (Беларусь — Літва), 1564 г. у Маскве (Расея), 1574 г. у Львові (Украіна).

Пашыраючыся гэтак у розных краёх, друкарства адначасна разьвівалася і ставалася ўсьцяж лепшым. Літары майстры выраблялі рознай вялічыні, грубіні і формы, а так-жа дабаўлялі розныя прыбаўкі дзеля ўпрыгожаньня друку,—як застаўкі, лініі, гравюры (малюнкі) і інш.

Але ня толькі разьвівалася так буйна старана вонкавага друкарства. Разьвіваўся так-жа і пашыраўся зьмест друкаванага слова. Толькі да 1500 г. налічаюць 16.000 першадрукаў, з дужа рознародным зьместам. І так да гэтага часу ўжо былі друкаваны: Біблії, малітвеньнікі, апавяданьні, хронікі, лякарскія кнігі, законы, гісторыі, філёзофіі, пісьменьнікі—паэты і іншыя.

Словам, разьвівалася друкарства шырока, глыбока і багата. Ужо з гэтага відаць, як людзі высока яго цанілі. І сапраўды, значэньне друкарства для культуры людзкасьці так важнае, што ў наш час бяз друкарскай штукі трудна сабе гэту культуру і прадставіць.

Сам Еган Гутэмбэрг назваў друкарства: „мастацтва над мастацтвам, навука над навукамі“. Так яно і ёсьць. Дзякуючы друку, кніжка без параўнаньня хутчэй магла выйсьці ў сьвет, як даўней, калі яе трэба было перапісываць рукой.

Далей, перапісаць кніжку адразу можна было толькі адну, а друкаваць, нат і пры дужа яшчэ неразьвітай друкарскай штуцы, можна ў хуткім часе які хаця лік кніжкі аднаго і таго самага зьместу.

Адгэтуль ясна, што друк ужо напачатку свайго істнаваньня меў вялікі ўплыў і на цану кніжкі. Перапісваньне кожнай кніжкі паасобку вымагала многа часу і трудоў. Друкаваньне кніжкі скараціла час і працу. Знача, цены на кніжкі гэтым самым павінны былі панізіцца.

Такім чынам кніжка, друкаваная з такой лёгкасьцяй, узрастала, што да ліку і даставалася, што раз, да шырэйшых колаў людзей, жывучых часта ў глухіх, закінутых і мала знаных куткох сьвету, нясучы ў сабе новыя думкі, новыя ідэі, новыя здабыткі творчага людзкага духу.

Да вынаходу друку ўся асьвета ў Эўропе бадай выключна знаходзілася ў руках духавенства, і кожная новая творчая думка тагочаснага чалавека мусіла праходзіць праз сіта рэлігійнага пагляду манаха-летапісца. Друк жа паволі думку людзкую вывеў на шырокі сьвет і аддаў яе на суд шырокай людзкай супольнасьці, робячы яе гэтым уласнасьцю агульна людзкай і выставіўшы яе на крытыку, дапамагаючы ёй да далейшага разьвіцьця.

Да вынаходу друку кніжкі пісаны былі ў Эўропе бадай выключна палаціні і гэтым самым былі даступны толькі для нямногіх асьвечаных і багатых слаёў грамадзянства; друк жа, разыходзячыся найшырэй і найглыбей, прымусіў няжывую ўжо мову лацінскую ўступаць паволі мейсца жывым народным мовам, дапамагаючы гэтак паўставаць новым народам і грамадзянствам з новым зьместам жыцьця.

Словам, першыя друкары дзеля важнасьці друкованага слова слушна могуць быць названы тварцамі і закладчыкамі сучаснай культуры і цывілізацыі.

(Далей будзе).

астацца назаўсёды акупаванай французамі. Нямецкі ўрад гатовы ўладзіць усе свае нарушэньні Трактату, калі яны будуць ясна паказаны камісіяй, але і саюзьнікі павінны таксама шанаваць Трактат. Але вось, на выразнае і законнае запытаньне нямецкага ўраду: ці пасьля спыненьня немцамі ўсіх даведзеных камісіяй нарушэньняў імі Трактату Кельнскі абшар будзе ачышчаны ад акупацыі?—францускі прэм'ер адказу ня даў. З гэтага ясна відаць, што акупацыя застаецца дзеля чагось іншага. У такім разе Нямеччына адмовіцца ад супрацоўніцтва з Францыяй у справе яе бясьпечнасьці.

Сэнсацыйная афэра братоў Барматаў.

Ужо больш за 2 месяцы ўся нямецкая апінія занята сэнсацыйным працэсам банкіраў братоў Барматаў. У сувязі з галоснай справай краху гэтага вялікага банку ў Бэрліне—якога дырэктары адданы пад суд, выкрыліся вялізарныя надужыцьці найвышэйшых урадоўцаў з дзяржаўным крэдытам. Сьледзтва выкрыла вялікае множства ўцягнутых у банкаўскую афэру Барматаў асоб, займаўшых найвышэйшыя становішчы. Скампрамітаваны апублікаванымі дакумэнтамі ня толькі міністры, якія атрымлівалі за прывілеі для банку Барматаў у дзяржаўным скарбе—вялікія грошы і „падарункі", але нават сам былы канцлер Нямеччыны Баўэр (сацыял-дэмакрат), як піша карэспандэнт „Сегодня", атрымліваў ад фірмы Барматаў што месячна „пэнсію" (150 гульдэнаў) ды, апроч таго, „пасобіе" ў суме 2.000 даляраў. Цяпер сацыял-дэмакратычная партыя патрэбавала, каб Баўэр зрокся мандату ў парлямант, што той і зрабіў.

Скампрамітаваны быццам нават сам прэзыдэнт рэспублікі Эбэрт, якога жонка ў часе гвалтоўнага спадку маркі атрымлівала харчовыя прадукты ад тэй-жа фірмы.

За ўсе гэтыя „ласкі" высокія ўрадоўцы стараліся аб найвялікшых крэдытах у дзяржаўным Банку для фірмы, якая мела вялікае множства разных прадпрыемстваў — заводаў і фабрык, але палова з іх існавала... на паперы—у „справаздачах" акцыянерам.

Зрокшыся (па трэбаваньню партыі) свайго мандату былы рэйхсканцлер (прэм'ер) Нямеччыны Баўэр прыцягнуты пракурорам да судовай адказнасьці. Яму закідаецца крэдытаваньне з дзяржаўнага скарбу партыйнай касы сацыял-дэмакратаў, а таксама выдача Барматам сэкрэтных фінансава-эканамічных інфармацыяў, дзякуючы якім іхні банк мог вельмі выгадна спэкуляваць на валюце ў часе інфляцыі. Яшчэ больш скампрамітаваным аказаўся другі міністар Гэфле (поштаў і тэлеграфу), які таксама, але ўжо дзеля асабістай карысьці, памагаў банку Барматаў спэкуляваць і атрымліваць крэдыты з дзяржаўнага банку. Пасьля допросу ў сьледчага Гэфле арыштавалі.

Сун-Ят-Сэн.

Вестка аб сьмерці знамянітага кітайскага рэвалюцыянэра-рэспубліканца і „незалежніка", доктара Сун-Ят-Сэна, пацьвярдзілася. Ня гледзячы на забарону дактароў, ён прыехаў у Пэкін на агульна-кітайскую нацыянальную канфэрэнцыю 24 студня і ў той-жа дзень памер—ад сваей старой хваробы—рака.

Сун-Ят-Сэн — найбольш папулярная асоба ў Кітаі — запраўдны агульна-нацыянальны герой, сымвал новага рэспубліканскага, усенароднага Кітаю,—нацыянальнага адраджэньня і вызваленьня кітайскага народу з-пад укрытай, але тым ня менш цяжкай няволі ў эўрапэйцаў...

30 гадоў назад Сун-Ят-Сэн выступіў на барацьбу з манархіяй—тады, калі яшчэ аб рэспубліцы ў Кітаі сьмешна было нават лятуцець... Сун-Ят-Сэн, атрымаўшы ў Эўропе добрую адукацыю, пачаў перад усім гатаваць сярод сваіх чысьленых і ўплывовых прыяцеляў у Эўропе і Амэрыцы кадры сымпатыкаў для сваей думкі аб адраджэньні і вызваленьні кітайскага народу з-пад фэадальна-манархічнай улады. За-граніцай ён стварыў групу рэвалюцыянэраў, займаўшыхся агітацыяй і зьбіраньнем грошаў на барацьбу ў краю — проці Манджурскай дынастыі і яе мандарынаў. Рад няўдачных войнаў вельмі паглыбіў і аблягчыў гэтую рэвалюцыйную агітацыю, і рэвалюцыйны рух урэшце завяршыўся вялікай Кітайскай Рэвалюцыяй, якая палажыла канец ня толькі дынастыі, але і манархіі.

Сун-Ят-Сэн тады якраз асабіста арыштаваў апошняга кітайскага імпэратара, і — быў першым прэзыдэнтам Кітайскага Рэспублікі.

Дзіўна, чамусь ён зараз-жа ўступіў гэтую годнасьць свайму прыяцелю і супрацоўніку—Юан-Шы-Каю, а сам... на 2 гады зусім адыйшоў ад усякай працы.. Кажуць, што ён—за гэтую адступку атрымаў ад Юан-Шы-Кая 1 міліён даляраў, але, можа, гэта няпраўда. Хутчэй натура гэтага агнёвага рэвалюцыйнага-барацьбіта не пераносіла супакою,—пладоў і лаўраў перамогі, а шукала далейшай барацьбы. Гэта і спраўдзілася ў далейшым. Праз 2 гады Сун-Ят Сэн — ужо ў межах Рэспублікі—знаходзе ці стварае новы рэвалюцыйны фронт, стануўшы на чале вызвольнага ці сэпаратыстычнага руху ў Паўдзённым Кітаю проці Пэкінскага цэнтралістычнага ўраду. У 1917 гэты рух дасягае мэты, і Сун-Ят-Сэн робіцца першым Прэзыдэнтам Паўдзённа-Кітайскай Рэспублікі з сталіцай у Кантоне.

Але і на гэтай перамозе і на гэтым становішчы ня спынілася пламенная энэргія прыраджонага рэвалюцыянэра—барацьбіта за народнае вызваленьне. Вырашаўшы вялікія палітычныя задачы, зваліўшы вялізарнага паразіта-фэадальную манархію, зьбіўшы зялезныя — цэнтралістычныя ланцугі, перашкаджаўшыя вольнаму разьвіцьцю і арганічнай лучнасьці аўтаномных часьцін Кітаю, ён—пад уплывам лёзунгаў і асабістых зносінаў з дзеячамі сацыяльнай рэвалюцыі ў Расеі—захопліваецца вялікай ідэяй сацыяльнага вызваленьня народных масаў. Пачалася вялікая сацыяльная вайна ў краю, якая яшчэ трывае дагэтуль. І тут сьпярша Сун-Ят-Сэн меў вялікі пасьпех. Але хутка яму самому прыйшлося ўцякаць у Японію.

У апошняй барацьбе, якая ідзе ў нашыя часы, дзе мамэнты палітычны (барацьба аўтаномных правінцыяў з цэнтральным урадам) зьвязываюцца з мамэнтамі-сацыяльнымі, Сун-Ят-Сэн адразу прыняў вельмі актыўнае ўчасьце, стануўшы на чале аўтанамічнага руху проці пэкінскага ўраду.

Апошні лёзунг вялікага нацыянальнага героя, за які ён вёў барацьбу ў цесным саюзе з бальшавікамі, гэта—вызваленьне Кітаю ад эўрапэйскай няволі. „Кітай—для Кітайцаў!" — вось у чым зыйшліся цяпер усе запраўдныя патрэбы ў краю і ўсе запраўдныя прыяцелі кітайскага народу па-за краем. І вось гэты апошні свой лёзунг вялікі сын кітайскага народу пакінуў, як тэстамант, свайму народу...

Кожны ведае, што гэты зусім законны і натуральны для кожнага краю лёзунг вызваленьня можа яшчэ каштаваць вялікаму, працавітаму і спакойнаму народу вялікіх ахвяраў і, можа, вялікай крывавай вайны.. Бо Эўропа і Амэрыка ня хочуць прызнаць гэтай запраўднай сувэрэннасьці для Кітаю...

Саюз з Расеяй, а мо' і з Японіяй, а мо' — і з Нямеччынай!—вось, як можна думаць, шлях вялікага сусьветнага значэньня,—шлях, па якому Кітай найхутчэй дайдзе да зьдзейсьненьня вялікага тэстаманту свайго толькі — што памершага вялікага сына — вечнага рэвалюцыянэра Сун-Ят-Сэна.

М.

Важнейшыя здарэньні.

У Польшчы.

З польска-радавага пагранічча.

Пад Стоўпцамі некалькі ўзброеных у расейскія вінтоўкі бандытаў напалі на памоцніка машыніста, якога абрабавалі, а пасьля адыйшлі ў напрамку Баранавіч, забіўшы па дарозе жыхара вёскі Мікалаеўшчыны, Семянюка.

Начальнік атраду К.О.Р. у мясцовасьці Галубіч (у Віленшчыне) зьвярнуўся да камандзіра радавай пагранічнай варты з дамаганьнем вярнуць захопленага ў часе абходу польскага жаўнера. Радавы камандзір згадзіўся, але зажадаў за яго 2-х схопленых палякамі сваіх жаўнераў.

Атрымаўшы вестку, што з-за кардону на адрэзку Навагрудзкага ваяводзтва перайшла значная банда, якая, як выдавалася паводле напрамку яе руху, манілася напасьці на маёнтак Смолічы, на яе спатканьне выйшаў атрад К.О.Р. Узьнялася бітва, у часе якой ранены адзін жаўнер з польскага боку. Страты банды, якая вярнулася за кардон, няведамы.

---

12 га лютага на патруль К.О.Р. у Дунілавіцкім павеце ў лесе напаў атрад дывэрсыйнай банды—з 6—8 асоб. Патруль адказаў агнём карабіна, завязалася гарачая бітва, у якой дывэрсанты карысталіся ручнымі гранатамі. Урэшце, яны адыйшлі назад за кардон.

Dz. Wil.

„Dz. Wil." паведамляе, што паліцыя выкрыла ў пагранічным пасе ў Навагрудчыне новую добра наладжаную шпіёнскую арганізацыю, меўшую вялікія грошы і працаваўшую пры помачы „пераходжых работнікаў (?), падарожных (?) і купцоў".

Амэрыканская пазыка Польшчы.

Газэты паведамілі, што 14 лютага падпісана амэрыканская пазыка Польшчы на 35 міліёнаў даляраў.

Заграніцай.

Прызнаньне ССРР Амэрыкай.

Амэрыканскія карэспандэнты радавых газэт пішуць, што прэзыдэнт Амэрыкі Кулідж прынцыпова ўжо пастанавіў прызнаць фармальна ССРР.

У сакавіку прэзыдэнт распачне па ўсім краю рад публічных мітынгаў, на якіх будзе тлумачыць амэрыканскаму народу конечнасьць запрасіць ССРР і Нямеччыну на будучую сусьветную канфэнцыю ў справе разбраеньня.

Аэрапляны для ССРР.

З Рыму паведамляюць, што Радавы ўрад заказаў 250 новых аэрапланаў на краёвых фабрыках і столькі-ж заграчічным фірмам. Аэрапляны павінны быць гатовы да траўня (мая).

7 ўгодкі стварэньня чырвонай арміі.

У Маскве і па ўсяму ССРР рыхтуюцца да ўрачыстага сьвяткаваньня 7-ых угодкаў існаваньня чырвонае арміі, якое адбудзецца 21—23 лютага.

Пятлюра ў Румыніі.

Радавая прэса цьвердзіць, што Пятлюра пераехаў у Румынію, дзе падрыхтоўвае „дывэрзыйныя банды" для нападаў на бэсарабскай граніцы. Пятлюра і румынскі ўрад пярэчаць гэтаму.

„Вайна Амэрыкі з Японіяй—магчыма".

Нямецкае агенства Вольфа падало сэнсацыйную вестку аб тым, быццам амэрыканскі адмірал Брэндлі заявіў у Сан-Францыско, што—з прычыны ўсё ўзрастаючай канкурэнцыі Японі з Амэрыкай — вайна між імі можа лічыцца ў будучыне магчымай.

Затапленьне браняносца.

Згодна з Вашынгтонскай умовай, Японія затаніла ў акіяне свой дрэдноўт „Тоза".

Крывавыя сутычкі ў Марсэлі.

У Марсэлі (Францыя) адбыліся крывавыя сутычкі паліцыі з камуністамі.

Самагубства гішпанскага „дырэктара".

Генарал Дабан, сябра дырэкторыі генарала Прыма дэ Рывэры, закончыў жыцьцё самагубствам

Урадавы крызіс у Партугаліі.

Партугальскі парлямант выразіў недаверые ўраду, які дзеля гэтага падаўся ў адстаўку.

Грэцка-югаслаўскі саюз.

З Белграду пішуць, што хутка пачнуцца перагаворы аб утварэньні саюзу між Грэцыяй і Югаславіяй.

Мабілізацыя ў Турцыі.

Грэцкі ўрад даведаўся, быццам Туркі робяць эвакуацыю Адрыянопаля і мабілізуюць запасных 1920, 1921 і 1922 гадоў.

Новы ўрад у Прусіі.

Урадовы крызіс у Прусіі скончыўся. Пасьля некалькіх няўдачных спробаў з радам кандыдатаў Пруські ўрад стварыў былы рэйхсканцлер (прэм'ер усей нямецкай рэспублікі) Маркс, прадстаўнік партыі цэнтру.

Габінэт будзе складзены з цэнтру і дэмакратаў, апроч аднаго сацыял-дэмакрата Сэвэрынга, які астанецца мін. унутраных спраў. За гэта ўрад будуць падтрымліваць і сацыял-дэмакраты.

Скандалы ў чэшскім парляманце.

Учасе дыскусіі ў справе ўзросту дарагоўлі ўзьняўся вялікі скандал, які трываў шмат часу. Паліцыі, якая была паклікана да Сойму, прыходзілася, па загаду старшыні, некалькі разоў прымусам вывадзіць дэпутатаў, у тым ліку некалькі камуністаў.

Гэты скандал у Сойме — водгук таго народнага выбуху з прычыны дарагоўлі, які толькі што перад тым меў мейсца ў Празе і які каштаваў некалькі ахвяраў спасярод народу і паліцыі. Такія-ж „галодныя бунты", ці дэманстрацыі адбыліся і ў іншых местах Чэхаславакіі.

Б. Міністар Пурыцкіс апраўданы.

Галосны працэс б. літоўск. міністра заграчічных спраў Пурыцкіса, якому закідаліся розныя карысныя для яго кішані надужыцьці права дыпляматычных перасылак у ССРР і Нямеччыну, і адтуль да краю (кантрабанда сахарыну, какаіну і каштоўнасьці) скончыўся 10 лютага. Пурыцкіс і ўсе іншыя падсудныя ў гэтай справе апраўданы.

Даверые ўраду Петруліса.

10 лютага Сойм 40 галасамі проці 28 выразіў даверые ўраду Петруліса.

Новы прэзыдэнт Фінляндзкай рэспублікі.

Прэзыдэнтам Фінляндзкай Рэспублікі выбраны кандыдат партыі земляробаў (?) Рыляндэр, былы губэрнатар у Борго. Кандыдат прагрэсыўнай (?) партыі праваліўся.

ХРОНІКА.

АДОЗВА. Таварыства Беларускае Школы ў Навагрудку ладзіць у нядзелю 1-га сакавіка (1/III) г. г. **дзень беларускае школы**, на які зложыцца літэратурна-вокальная раніца і вулічны збор ахвяр.

Грамадзяне! Таварыства ў нязьмерна — цяжкіх матар'яльных варунках вядзе сваю працу помачы роднай асьвеце.

Хто за лепшую будучыну Бацькаўшчыны, хто хоча відзець Беларускі Народ перамогшым усе перашкоды на дарозе свайго нацыянальнага адраджэньня,—павінен нясьці ахвяры на родную асьвету!

Ахвяруй, што можаш, на асьвету ў Навагрудчыне!

Урад Т-ва Белар. школы
ў Навагрудчыне.

Школьная ўлада процi беларускае школы. У нядзелю, 8/II у Акадэмiцкiм Агнiску „Młodzież Wszechpolska" зарганiзавала рэфэрат, якi быў прачытаны п. Тад. Турковскiм, начальнiкам аддзелу „szkół powszecsnych" у Вiленскiм Куратарыуме на тэму: „Нацыянальныя стасункi на Крэсах Польшчы".

Рэфэрат стаяў у сувязi з рэалiзацыяй языковых законаў.

Рэфэрант, падчыркнуўшы вельмi благое становiшча палякоў на „Крэсах", аднак-жа зазначыў, што, гаворачы аб „Крэсах", трэба разумець землi ня толькi тыя, якi знаходзяцца ў межах Польшчы, але таксама i тыя, якiя—па замежамi Польшчы, бо Польшча, дзякуючы палiтычным няўдачам, толькi палову iх атрымала.

Зазначыў, што на „Крэсах Заходнiх" пануе ўсiмi ўплывамi элемэнт нямецкi, на „Крэсах Усходнiх" — падаўляюча пераважае элемэнт беларускi i ўкраiнскi.

Тутака адвечная калянiзацыя i палянiзацыя беларускiх i ўкраiнскiх зямель не прынясла пажаданых вынiкаў, бо беларусы i ўкраiнцы засымiлявалi (праглынулi) палякоў.

Цяпер, казаў, адно збаўленьне для палякоў на „Крэсах Усходнiх"—гэта польская школа; але яна **ня мае пад сабою грунту.**

Вясьцi барацьбу за польскую школу Урад ужо ня можа. Цяпер у гэнай барацьбе павiнна выступiць на сцэну польскае грамадзянства.

Але як? — рэфэрант не дасказаў галоўнае свае думкi,

Дасказаў яе адзiн з „Усепалякоў", якi заклiкаў усiх „Усепалякоў" **да барацьбы з беларускаю школаю.**

Сказаў: калi ня зможам стварыць чыстае польскае школы, дык цi-ж ня можна—праўна, цi няпраўна (ўсё роўна),—знайсьцi ў кожным абводзе, — у дварох i фальварках польскiх абшарнiкаў,—20 дзяцей, бацькi каторых, **будучы залежнымi матар'яльна ад палякоў,** падпiшуцца за польскую школу, i ў гэткiм выпадку будзе створана хоць двуязычная школа, ды зьменшыцца „небясьпека" ад чыста беларускае школы.

Заклiкаў ён, каб кожны з „Усепалякоў" або ехаў у свае двары i фальваркi, або пiсаў сваiм радным i знаёмым, каб гэтак **купiць** частку бацькоў-беларусаў, якiя б ратавалi польскасьць на „Крэсах".

Прынята прапазiцыя склiкаць сход „Усепалякоў", на якiм канкрэтна абгаворыцца, як гэтая праца мае вясьцiся.

Як бачым, самая Школьная Ўлада вядзе агiтацыю працiў беларускае школы сярод шовiнiстычнае польскае студэнцкае моладзi.

Марцiнкевiчаўскi вечар. Вечар, уладжаны вучнямi беларускае гiмназii ў Вiльнi 14 лютага, прайшоў вельмi ўдачна; п'еса Марцiнкевiча „Пiнская шляхта" пад дазнаным рэжысэрствам п. Аляхновiча была згуляна вучнямi вельмi лоўка.

Навiной зьявiўся беларускi аркестр, якi выступiў публiчна першы раз. Нашы музыканты добра зыгралiся, i iгра iх была спаткана публiкай вельмi прыхiльна.

Павагу вечару папсавалi толькi дзiкiя выхадкi некаторых сэмiнарыстаў, якiя кiдалi каменьне ў салю ў часе спэктаклю i пабiлi 6 вакон. Гэта—адгалосак цкаваньня яп. Антонiя, якiя быў абураны, што ў часе сьпеўкi сэмiнарыстаў за некалькi гадзiн да спэктаклю ў актовай салi вучнi гiмназii стукалi на сцэне, стаўляючы дэкарацыi, ды гэтак не далi яму „насладиться" сьпевам. Яп. Антонiй забаранiў сэмiнарыстам быць на беларускiм вечары, а нейкiя падлiзьнiкi „перастаралiся" дзеля начальства i пазволi сабе на такiя нягодныя выхадкi ў часе беларускага спэктаклю.

Няўдаўшаеся пакушэньне. „Słowo" пiша, што 12 г. лютага стораж на чыгунцы № 451 перад праходам скорага цягнiка Варшава—Зэмгале заўважыў на рэльсах паложаныя бярвеньнi i калоды. Цягнiк удалося ў свой час спынiць, i гэтак катастрофа была ўхiлена.

Карэспандэнцыi.

Свайго дабiваюцца

(З *Слонiмшчыны*).

28 студзеня с. г. Рагацянская гмiна вярнула сялянам вёскi Лядзiн забраныя рэчы ў лiк штрафу, якi быў наложаны на сялян за вучэньне дзетак у прыватнай беларускай школе i непасыланьне iх у польскую.

Зося Сайчык атрымала палатно ў пяцi мясцох парэзанае i 3-х локцяў не хапае, i дзе адрэзана, то гэты канец абкiданы нiткаю; Тэкля Жагалiк упраж атрымала ў парадку, але ў калаўротку паломаны вiлцы; Салюсi Семянiк вярнулi 60 локц. палатна, а чатыры затрымалi за клапоты. Апрача пералiчаных вышэй, усе атрымалi рэчы ў цэласьцi. У гэты самы дзень у Лядзiны прыяжджаў Слонiмскi школьны iнспэктар з гм. войтам. Па загаду iнспэктара, солтыс вялеў усiм сабрацца ў польскую школу на сход. Усе ў момант сабралiся, каб пачуць, якi лёс чакае iх родную школку.

П. Iнспэктар задаў пытаньне грамадзе, чаму ад пачатку вуч. году яны не пасылалi дзяцей у польскую школу? Грамада адказала, што на моцы языковых законаў яны адчынiлi школу беларускую i што яны зусiм не здаволены вучыцелем польскае школы, якi бязбожна крыўдзiў iх дзяцей. П. Iнспэктар паабяцаў зьмянiць вучыцеля польскае школы i што прыме пад увагу заявы тых, хто пашле сваё дзiцянё ў школу польскую, хаця да вясны, i што з пачатку чароднага вучэбнага году адчынiць урадовую беларускую школу ў вёсцы Лядзiнах, як яны выпаўняць, што ён просiць. А гэта вучыцелька, каторая вучыць у белар. школе, ня можа быць вучыцелькаю, бо яна жондам звольнена ў 1924 г. Грамада пачала дамагацца: за што яе звольнiлi,—ды што чулi, што на вучыцельку была падана скарга iнспэктару ад iх iменьня, — дык гэта няпраўда, i iмi было паслана паданьне, на якiм былi падпiсаны ўсе—нат' i дарослыя вучнi вячорных лекцыяў, i згадзiлiся сваiх дзетак вучыць на свой кошт i не мяняць вучыцелькi, якая вучыць iх дзетак у роднай мове.

У гэты мамант Зося Сайчык прынесла паказаць iнспэктару парэзанае палатно, а Тэкля Жагалiк—калаўварот з паламанымi вiлцамi, i гэтым скончылася, што паказалi. Бабы добра вылаялi войта i вучыцеля, прыпамiнаючы яму новы мэтад навучаньня (бiцьцё цапамi па галовах i руках вучняў; цапкi былi зроблены ў часе ручной працы пры вучыцельцы), i як яны ратавалiся ад гэтага мэтаду, носячы яму масла, сала, пятушкi i яйкi. Вiдаць, што закураныя вочы дыму не баяцца. **Тутэйшы.**

За навучаньне—арышт!

(*З Слонiмшчыны*).

У вёсцы Прудох, Слонiмскага павету, была закладзена прыватная беларуская школа. Польскай уладзе гэта вельмi не спадабалася, i палiцыя, каб зачынiць школу, пачала дамагацца ад вучыцелькi, грам. Капiтончык, каб тая дала падпiску, што вучыць дзяцей ня будзе. Але вучыцелька рашуча адмовiлася споўнiць гэтае дамаганьне, лiчучы яго незаконным.

Тады, 13 гэтага лютага, у школу зьявiўся камандант пастарунку з 4 ўваружанымi палiцыянтамi, i зарыштаваў грам. Капiтончык.

Даведаўшыся аб гэтым, людзi ўраз-жа сабралi грошы, хлеба i сала i завязьлi ей, ды за сабраныя-ж грошы паслалi дэлегата ў Вiльню да Цэнтральнае Беларускае Школьнае Рады i да нашых Паслоў.

Як бачыце, народ тутака ўжо сьвядомы i сваё права баранiць умее, не шкадуючы ахвяр на гэта. Хай нашы прудзяне будуць прыкладам i для другiх!..

Прудзянскi.

Бяз школы i навукi.

(*Вёска Гэдзгалы, Гарадзенскага пав.*)

Жудасна i балюча робiцца на душы, глянуўшы на вялiзарную грамаду дзяцей, бадзяючыхся па вулiцы бяз усякiх заняткаў, ад ранку да вечара, дый дарослыя марнуюць маладыя гады i сiлы бяз усякага заняцьця. Школы няма нiякай, прошлыя гады вучылi камплектамi, а сёлета ў людзей ня стала грошы ўтрымаць вучыцеля, бо страшныя падаткi.

Усе гавораць, што нiколi яшчэ гэтак трудна ня было: усе сядзяць, як умяшку зьвязаныя, усюды хаос, цемра. **Падпiшчык.**

Настаўнiк—гандлюець.

(*З Косаўшчыны*).

Доўга мы спалi... Разбудзiлiся ўпару i сталi пiсаць да школьнай улады прыгаворы аб адкрыцьцi беларускiх школ. Пакуль што няма нiчога, а нашых дзетак вучаць „галiцыяне" з Падхойца, Каламыi i г. д. Яны дзетак не разумеюць зусiм, — а iх дзецi так-жа! Якая-ж то навука?! Адзiн дзень „пан" хворы, другi — на канфэрэнцыю (якую?) да Ружан, у панядзелак трэба кароўкi аглядаць, купляць, цi мяняць i г. д.,—абы першае блiзка. Асаблiва настаўнiк Варанiлавiцкi — „пан" Вайтовiч — кожны панядзелак цягаецца па ярмарку ў Ружане—заглядае каровам i каням у „зубы", ды пасьля сам прадае яйкi, сыр каторыя носiць у „plecaku". Гэта навука таргоўлi „poglądowa" (як кажа сам!) прыносiць балей карысьцi, чым вучыцельская пэнсiя на 1 га. А каб яго прыпадкам школьны iнспэктар не пазнаў i выгавару ня даў, чаму ня вучыць, а таргуець,—то запускае бараду, без „krawatu", запылены i ходзiць. Людзi сваi ня раз пытаюцца: „ня ўжо-ж наш пан—настаўнiк"? Трудна пазнаць! Выпiсывае ён газэтку „Zorza"—i кажа, што гэта найлепшая газэта, бо праўду, кажа, пiша... (!?).

Чытай, чытай пан „Zorzu", — яна не для нас — беларусаў! Яна не патрэбна нам зусiм i, яе „праўда„! У нас сваi газэткi ў роднай мове... „Zorza" для паноў, вялiкiх дамовых палiтыкаў! Мы знаем, што нам трэба i гдзе праўда ёсьць,—i дабiваемся сваей школы, роднага языка, а не „gwary Podhajca".

За родную школу пойдзем дружна!.. **Купала.**

Вясёлыя калядныя сьвяты.

(З *над Белавежа*).

1/14 студзеня 1925 года моладзю вёскi Белай, Белавежскай гмiны, дадзены быў спэктакль, на каторым ставiлiся дзьве п'есы: „Модны Шляхцюк" Кагапца, i „Стараста", жарт у адным акце, Гушчы, пялiся так-жа беларускiя i ўкраiнскiя песьнi. На спэктакль сабралася дужа многа народу, што ажно ўсе не маглi зьмясьцiцца ў памешканьнi, дзе быў спэктакль. Па зыграньнi „Моднага Шляхцюка" публiка доўга пляскала ў далонi. У таўпе чулiся галасы: „вось, табе й шляхцюк, так яму й трэба, гiцлю, пахабнiку" i г. д.

У канцы спэктакля таўпа глядзельнiкаў абступiла iгракоў-аматараў, сярдэчна дзякавала i прасiла, каб гэтакае ўвесяленьне ня было апошнiм.

Аматары абяцалi паставiць спэктакль на Багазьявiшча, 6/19 студзеня, што i было споўнена.

На гэтым спэктаклi ставiлася камэдыя „Птушка Шчасьця" Аляхновiча, i той-жа „Модны Шляхцюк". Абедзьве гэтыя п'есы iгралiся вельмi спрытна i былi пакрыты доўгiмi, гучнымi воплескамi. Iгракоў таксама абступiлi, пацiскалi iх рукi i нават цалавалi. Дый палякi, што былi на спэктаклi, былi ў поўным нязвычайным здаваленьнi: ад п'есы „Птушка Шчасьця", але „Модны Шляхцюк" iм ня вельмi спадабаўся, бо глядзельнiкi не шкадавалi брыдкiх эпiтэтаў па адрасу Моднага шляхцюка. **М—ко.**

Процi старых сьвятаў.

(*Горадзеншчына, м. Крынкi*).

У нашым прыходзе моцна сяляне дзержацца сьвят па старому стылю—неяк зжылiся. Але каму гэта ў вока коле,—здаецца, i ад мiнiстра няма перашкод? Усяляк i ад усюль такi падстрашываюць, i каму гэта патрэбна? У царкве духоўнiк страшыць, што, калi будзем трымацца свайго, дык закрыюць царкву (?), i яшчэ пападзем пад злосьць „жонду". А прыхажане ўсё сваё. Так, што ў нашай царкве абеднi служацца i пановаму, бяз людзей, бо нiхто ня йдзе, i пастарому,—ну, дык ужо i народу—проста душацца!..

Дык вось, узяўся за гэтую справу сэкратар нашае гмiны п. Аразьнiк,—ведама, ня тутэйшы, а недзе з пад Варшавы. Робiць чорны сьпiсак усiх тых, хто не сьвяткуе пановаму i, калi ўжо прыпадае сьвята пастарому, дык рассылае па вёсках загад солтысам выслаць праваслаўных у лес па дровы. Нiчога не парадзiш! Трэба слаць, а то штраф, якога ўжо i так па самыя вушы.

А каму гэты „падрадчык" дровы дастаўляе? Паслухайце!

Паслалi—прывязьлi. Але не да гмiны, а ў другiя куточкi: да кватэраў розных „дастойкаў". **Камяла.**

Нарэшце адчапiлiся.

(*Вялiкая Лiпа, пад Нясьвiжам*).

Нарэшце наша вёска, дзякуй Богу, збавiлася ад газэты „Грамадзянскi Голас", каторай з паўгода была закiдана. Не знайшла яна сабе ў нас нiводнага падпiшчыка, нiводнага прыхiльнiка.

Чаму-ж гэта! у нас выпiсваюць i надта цiкавяцца „Беларускай Доляй", „Krynicaj", „Беларускiм Аваднём", „Студэнцкай Думкай", а „Грамадзянскi Голас" не знайшоў чытачоў?..

Ня можна сказаць, каб гэта газэта не прынясла грамадзянству нiякае карысьцi. Яна-ж, як нiяк, давала дарэмную паперу на курэньне тытуну, для закручываньня селядцоў i на другiя падобныя, а мо й горшыя, мэты. Ды яшчэ ад яе была карысьць мала пiсьменным: гэта — практыкаваньне ў самым мэханiзьме чытаньня i практыкаваньня, хоць анты, а ўсё-ж такi беларускага слова.

Ня мела яна ў нас, а мусiць i ў другiх беларускiх вёсках, пашырэньня i прыхiльнасьцi вось дзеля чаго: у кожным нумары гэта газэта ганiла нашых выбранцаў да Сэнату i Сойму, а значыцца разам—i наш беларускi народ, каторы паслаў сваiх лепшых людзей на абарону сваiх правоў. Калi-ж хто бэсьцiць нашых стойкiх, лепшых сыноў, той—лае i нас.

Вось-жа i кажуць нашы сяляне: „што гэта за беларуская газэта, калi яна нiчога не гаворыць аб нашых чалавечых i Божых правох, а яшчэ зьневажае нашых паслоў за iнтэрпэляцыi аб нашых патрэбах i балячках i розных надужыцьцях, з якога боку яны-б ня прыйшлi". Што сказалi-б тады ўсе, каб нашы паслы сядзелi моўчкi, а толькi з усiмi згаджалiся? Гэта-ж быў-бы грэх i зьдзек. Няўжо-ж яшчэ для каго ня вiдна, што, каб ня нашыя паслы, то праз Беларусь ужо куры ня пелi-б. Скажу, што да гэтага часу ня было-б у нас ня толькi праўдзiвага беларускага слова, нi школ, а нават „Беларус. Грамадзянскага Голасу" i яго „Грамадзянскага Сабраньня" i г. д.

Не, мае паночкi, выбачайце! Ня знойдзеце вы сабе сяброў сярод праўдзiвых беларусаў. Шукайце сабе выгад ад другiх, дзе вы патрэбны. У народ трэба йсьцi простай дарогай. Так, раджу скiнуць аўчыну, бо капцюры i зубы ўсё роўна добра вiдаць! **Блiзкi.**

Паштовая скрынка.

Я. Вярбiцы з Косаўшчыны. Па iстнуючым цяпер у Польшчы законам Стараста дазвол даць павiнен. Дамагайцеся сьмела. I ў кнiгарнi матар'ял знойдзецца.

К. Асавецкаму. Шкада што Вы ня пiшаце, з якой вёскi тая жанчына, якая атрымала пасылку i як яе прозьвiшча, а таксама i прозьвiшча начальнiка пошты i судзьдзi як i мейсца, гдзе гэта справа разьбiралася. Ня ведаючы гэтага, рэдакцыя карэспандэнцыю зьмясьцiць ня можа.

Т-ву Белар. Пачат. i Сярэдн. Школы ў Навагрудку. Сталася гэта проста праз няўвагу сэкратара Б.Ц.Ш.Р. Абвесткi друкуем.

Што датычыцца п. А., дык не надрукуем, бо робленыя яму закiды датычаць не адносiнаў яго да школьнае справы, а палiтычнае прадажнасьцi i немаральнасьцi.

Грам. З. Саламевiчу, Жодзiшнаму, Янцы Карпу i А—нi: карэспандэнцыi атрыманы, ды справы, у iх закранутыя, мала цiкаўныя, дык да друку не падходзяць.

„Присутствующаму" Чуп.: Вашу карэспандэнцыю зьмясьцiць баiмося.

Малацьбiту: Вашы вершы зьмясьцiць баiмося.

Iв. Карповiчу, Раману Булдыку, Ляону Катуры i Мiхалу (?) у в. Церабостынь, Нясьвiжскага павету. Вы пiшаце, што размовы з вучыцелем Цьвiркай, якую падаў наш карэспандэнт у № 4 „Белар. Долi" з 18 студзеня, ня было. Шкада, што гэтага нам не напiсаў сам заiнтарасаваны,—бо-ж вы ня можаце напэўна сказаць, што апрача вас нiхто да яго ня прыходзiў.

Рэдактар Выдавец **Антон Пракапеня.**

Друкарня **Н. Левiн i Сын,** Вiльня, Нямецкая 22.